

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

FİZİKİ TƏRBİYƏ MƏŞĞƏLƏLƏRİNDƏ VOLEYBOLÇU QIZLARIN İDMAN MOTİVASİYASININ FORMALAŞDIRILMASI İŞİNİN PEDAQOJİ ŞƏRTLƏRİ

İxtisas: 5806.01 – Fiziki tərbiyənin, idman təliminin
nəzəriyyəsi və metodikası

Elm sahəsi: Pedaqogika

İddiaçı: **Arzu Elşad qızı Cəfərova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2026

Dissertasiya işi Azərbaycan İdman Akademiyasının Fiziki hazırlıq kafedrasında yerinə yetirilmişdir

Elmi rəhbər: **pedaqogika elmləri doktoru, professor**
Fərahim Balakişi oğlu Sadıqov

Rəsmi opponentlər: **pedaqogika elmləri doktoru, professor**
İntiqam Hilal oğlu Cəbraylov

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Zaur Cəlil oğlu Hacıyev

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Hicran İbrahim oğlu Şərifov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan İdman Akademiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.54 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri: **pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,**
professor
Qəmbər Məhərrəm oğlu Cəfərov

Dissertasiya şurasının elmi katibi: **pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,**
professor
Şamil Hətəm oğlu Əbdürəhmanov

Elmi seminarın sədri: **pedaqogika üzrə elmlər doktoru,**
professor
Nataliya Yuriyevna Melnikova

TƏDQIQATIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Azərbaycanla uğurla həyata keçirilən Təhsil islahatlarına dair direktiv sənədlərdə yetişən nəslin nümayəndələrinin o cümlədən ümumtəhsil məktəblərinin şagirdlərinin, fiziki tərbiyəsinin formalaşdırılması, onların sağlam nəslin nümayəndələri kimi inkişaf etmələri ilə bağlı bu sahədə çalışan mütəxəssislər, o cümlədən fiziki tərbiyə müəllimləri qarşısında mühüm vəzifələr qoyulur. Bu vəzifələrin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi işində, fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybol idman növünün inkişaf etdirilməsi və voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması mühüm aktuallıq kəsb edir. Nəzərə alsaq ki, ölkəmizdə voleybolçu qızlardan ibarət klub komandaların sayının artırılması və bu klublara Azərbaycanlı qızların cəlb edilməsi çox zəruri sayılır, belə olduğu halda, ümumtəhsil məktəblərimizdə voleybolçu qızların yetişdirilməsinə zəruri ehtiyac duyulur. Belə zəruri ehtiyacı ödəməkdən ötrü fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması üçün bir sıra pedaqoji əsasların, psixoloji şərtlərin müəyyənəşdirilməsi lazım gəlir. Qeyd olunanlar tədqiqatın aktuallığını əsaslandıran tərəflərdən biri kimi dəyərləndirilir.

Dissertasiyanın aktuallığını əsaslandıran cəhədlərdən biri də fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybol idman növünün inkişafı baxımından şəxsiyyətyönümlü təhsilin yeni məzmununa uyğun işlərin həyata keçirilməsi hesab edilir. Məlum olduğu üzrə “Azərbaycanda təhsilin inkişafı üzrə Dövlət strategiyası”nın əsas istiqamətlərindən biri şəxsiyyətyönümlü təhsilin yeni məzmununun yaradılması hesab olunur. Bu mənada fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması onların şəxsiyyətyönümlü inkişafını təmin etmiş olur. Deməli ölkəmizin, ümumtəhsil məktəblərində fiziki tərbiyə məşğələlərinin beynəlxalq normalara uyğun qoyulması voleybolçu qızların yetişdirilməsində mühüm rol oynadığı üçün bu işin spesifik məzmununda təşkili və həyata keçirilməsi mühüm aktuallıq kəsb edir. Göründüyü kimi fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybol idman növünün beynəlxalq normalara uyğun təşkili voleybolçu qızların sayının artırılmasına, onların oyun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına öz müsbət təsirini göstərmiş olur.

Bununla yanaşı, məktəblərdə voleybol üzrə sistemli fəaliyyətin təşkili qızların idmana davamlı şəkildə cəlb olunmasına və onların gələcəkdə peşəkar idman fəaliyyətinə istiqamətlənməsinə də zəmin yaradır. Məktəb mühiti şagirdlərin idman bacarıqlarının ilkin mərhələdə formalaşdırıldığı əsas platformalardan biri hesab olunduğuna görə fiziki tərbiyə dərslərində voleybolun tədrisinin metodiki baxımdan düzgün qurulması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu proses yalnız texniki bacarıqların öyrədilməsi ilə məhdudlaşmamalı, eyni zamanda şagirdlərin idmana olan motivasiyasının formalaşdırılmasına da yönəlməlidir. Belə olan təqdirdə ölkəmizdə həm yeniyetmə qızlardan ibarət milli komandanın beynəlxalq normalara uyğun yaranmasına, inkişafına və formalaşmasına, həm də gənclərdən və böyüklərdən ibarət milli komandaların hərtərəfli inkişafına zəmin yaranacaqdır. Bütün bunlara rəğmən fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması probleminin pedaqoji kontekstdə tədqiq edilməsinə zəruri ehtiyac duyulur.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq elmi tədqiqat dissertasiya işimizin mövzusunu, fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması işinin pedaqoji şərtləri probleminə həsr etməyi məqsədəuyğun hesab etmişik. Problemin tədqiqi zamanı fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması işinin mahiyyətini, məzmununu işləyəcək məqsəd və vəzifələrini müəyyənləşdirəcəyik. İndiki növbədə fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması probleminin ədəbiyyatda qoyuluşunu öyrənməkdən ötrü haqqında danışılan problemin ayrı-ayrı tərəfləri ilə bağlı dərc olunan bütün ədəbiyyat sistemi öyrədilərək təhlilə cəlb ediləcəkdir. Problemin ədəbiyyatda qoyuluşunu öyrənəndən sonra məktəb təcrübəsindəki qoyuluşunu öyrənmək məqsədilə ölkəmizin ümumtəhsil məktəblərində voleybolçu qızlardan ibarət yaradılan komandalara bir sıra tövsiyyələr veriləcək, qızlardan ibarət voleybol komandaları olmayan ümumtəhsil məktəblərində isə belə komandaların təşkili üçün məqsədyönlü, planlı və mütəşəkkil işlər aparılacaqdır. Problemin tədqiqi zamanı tədqiqatın fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması probleminin pedaqoji-psixoloji əsasları

müəyyənləşdiriləcəkdir. Tədqiqat zamanı fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması ilə bağlı həyata keçirilən spesifik işlərin əsas istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsinə də zəruri ehtiyac duyulduğu üçün onların da hərtəfəli işlənməsi məqsədamüvafiq hesab edilmişdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, elmi pedaqoji ədəbiyyatda fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması probleminə dair ədəbiyyat nümunələrinin hazırlanması qənaətbəxş deyildir. Doğrudur bu sahədə bir sıra tədqiqatçılar o cümlədən Mehdi Mehdizadə, Mərdan Muradxanov, Nurəddin Kazımov, Yusif Talıbov, Əliheydər Həşimov, Zəhid Qaralov, Fərahim Sadiqov, Akif Abbasov, Fərrux Rüstəmov, Əmrulla Paşayev, Vidadi Xəlilov, İntiqam Cəbrayilov, Məmməd Nəsrullayev, Zaur Hacıyev, Səbuhi Əliyev və başqaları bu sahədə bir sıra tədqiqat materialları çap etdirlərsə də həmin tədqiqat materialları yalnız ayrı-ayrı fiziki tərbiyə problemlərinə həsr edilmişdir. Bu əsərlərin bir qismi sovetlər ittifaqı dövründə dərc edildiyi üçün onların təhlilə cəlb edilməsini məqsədəuyğun hesab etmədik. Çünki həmin əsərlərin demək olar ki hamısı sovetlər dövrünün idealoqi istiqamətlərinə uyğun tərtib edilmişdir. Bunları nəzərə alaraq biz yalnız müstəqillik dövründə voleybol idman növünə dair çap olunan əsərlərdə tədqiq etdiyimiz problemə dair elmi ideyaların olmasına münasibət bildirməyi məqsədamüvafiq hesab etdik.

Qeyd olunan müəlliflərin heç biri fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması işinin pedaqoji əsasları probleminə və həmin problemin ayrı-ayrı tərəflərinə dair tədqiqatlar aparmamış və tədqiqat materialları çap etdirməmişlər. Bütün bunları nəzərə alaraq biz elmi tədqiqat dissertasiya işimizin mövzusunu “fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması işinin pedaqoji şərtləri” probleminə həsr etmişik.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması işinin pedaqoji əsasları **tədqiqatın obyektini** təşkil edir. Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması işinin sistemi tədqiqatın **predmeti** hesab edilir.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması işinin pedaqoji əsaslarının metodoloji əsaslarını müəyyənləşdirməkdən, fiziki tərbiyə dərslərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması işinin spesifik xüsusiyyətini aydınlaşdırmaqdan, bu işin ümumpedaqoji prinsiplərinə istinad edərək ümumpedaqoji üsullarını tətbiq etməkdən və bu işin pedaqoji şərtləri üzrə yeni fəaliyyət istiqamətləri müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın əsas *vəzifəsinə* xidmət edən işçi fərziyyənin doğru olduğunu sübuta yetirmək üçün aşağıdakı vəzifələrin həlli zəruri sayılmışdır.

- problemin qoyuluşunun mahiyyəti və məzmununun aydınlaşdırılması;

- fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması probleminin qoyuluşu vəziyyətinin, araşdırılması, öyrənilməsi və təhlil edilməsi;

- fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması probleminin təcrübədə qoyuluşunun öyrənilməsi və təhlil edilərək müvafiq ümumiləşdirmələrin aparılması;

- fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması probleminin pedaqoji-psixoloji əsaslarının düzgün müəyyənəşdirilməsi;

- fiziki tərbiyə dərslərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması işinin spesifik xüsusiyyətlərinin aydınlaşdırılması;

- fiziki tərbiyə dərslərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması işinin ümumpedaqoji prinsiplərinin düzgün istinad edilməsi;

- fiziki tərbiyə üzrə dərskənar tədbirlərdə voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması üzrə işin ümumpedaqoji üsullarının düzgün müəyyənəşdirilməsi və tətbiqi;

- məktəbin məktəbdənkənar tərbiyə müəssisələri ilə əlaqəsi prosesində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması işinin pedaqoji şərtləri üzrə işin məqsədyönlü

şəkildə təşkili.

Tədqiqat metodları. Dissertasiya işində aşağıdakı metodlardan istifadə edilmişdir:

Elmi və tədris-metodiki ədəbiyyatın təhlili: tədqiqat problemi ilə bağlı fiziki tərbiyə məşğələlərində istifadə olunan tədris proqramları, dərsliklər, dərs vəsaitləri, elmi metodik ədəbiyyat nümunələri, pedaqoji və psixoloji kontekstdə hazırlanan elmi tədqiqat materialları araşdırılmış, öyrənilərək təhlil edilmiş və müvafiq ümumiləşdirmələr aparılmışdır.

Müşahidə: fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması işinin pedaqoji əsasları ilə bağlı müvafiq ümumtəhsil məktəblərinin V-IX siniflərində müşahidələr aparılmış və alınan nəticələr ayrı-ayrı yarımfəsillərdə ümumiləşdirilmişdir.

Müsahibə: fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılmasının pedaqoji əsasları ilə bağlı müsahibələr aparılmış və alınan nəticələr müvafiq paraqraflarda ümumiləşdirilmişdir.

Sorğu: tədqiqat problemi ilə bağlı müvafiq sorğular aparılmış və sorğuların nəticələri anketləşdirilərək dissertasiyanın müvafiq yarımfəsillərində anket sorğuları şəklində əks etdirilmişdir.

Pedaqoji eksperiment: dissertasiyada aparılan pedaqoji eksperiment üç mərhələdən ibarət olmaqla həyata keçirilmişdir:

1-ci müəyyənədic mərhələdə problemlə bağlı çatışmazlıqlar, qüsurlar, ziddiyyətli tərəflər müəyyənləşdirilmişdir.

2-ci öyrədic mərhələdə onların aradan qaldırılması üçün öyrədic materiallar hazırlanaraq tətbiq edilmişdir.

3-cü yoxlayıcı mərhələdə isə öyrədic materialların səmərəli olduğu yoxlanılmışdır.

Müdafiəyə təqdim olunan müddəalar:

- Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması ilə bağlı müvafiq çətinliklər özünü göstərir. Bu çətinliklərin aradan qaldırılması yollarının müəyyənləşdirilməsi məqsədəuyğun sayılır.

- Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması ilə bağlı həyata keçirilən spesifik

xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi bu problemin həllinə kömək etmiş olur.

- Fiziki tərbiyə üzrə dərslərdən kənar tədbirlərdə voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması üzrə işin ümumpedaqoji üsullarının düzgün müəyyənləşdirilməsi və tətbiqi problemin həllinə düzgün istiqamət vermiş olur.

- Məktəbin məktəbdən kənar tərbiyə müəssisələri ilə əlaqəsi prosesində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması işinin pedaqoji şərtləri üzrə işin təşkili haqqında danışılan problemin müvəffəqiyyətli həllinə müsbət təsir göstərmiş olur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi.

- Ümumtəhsil məktəblərində fiziki tərbiyə məşğələləri prosesində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması probleminə yeni elmi-pedaqoji yanaşma verilmiş və bu prosesin səmərəli təşkili üçün pedaqoji şərtlər müəyyənləşdirilmişdir.

- Fiziki tərbiyə məşğələləri zamanı voleybolçu qızların idman fəaliyyətinə marağının artırılmasına və motivasiyasının inkişafına yönəlmiş elmi-pedaqoji və metodik model işlənib hazırlanmışdır.

- Hazırlanmış model çərçivəsində voleybol üzrə məşğələlərdə idman motivasiyasının formalaşdırılmasına xidmət edən təlim üsulları, metodik yanaşmalar və məşğələlərin təşkili prinsipləri sistemləşdirilmişdir.

- Voleybolçu qızların idman motivasiyasının inkişafına yönəlmiş metodik tövsiyələr kompleksi hazırlanmış və onların tətbiqinin səmərəliliyi pedaqoji eksperiment yolu ilə yoxlanılaraq elmi cəhətdən əsaslandırılmışdır.

- Təklif olunan elmi-pedaqoji və metodik sistemin tətbiqinin voleybolçu qızların idman motivasiyasının yüksəldilməsinə və fiziki tərbiyə məşğələlərinin effektivliyinin artırılmasına müsbət təsiri müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiyada fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması işinin pedaqoji əsasları ilə bağlı

elmi-nəzəri müddəalar irəli sürülmüşdür. Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması işinin pedaqoji əsaslarının müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı bir sıra praktik fəaliyyət istiqamətləri öz əksini tapır. Hansı ki, bu praktik fəaliyyət istiqamətləri fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması ilə bağlı voleybolçu qızlara metodik köməklik göstərəcək və elmi pedaqoji əsaslar üzrə onlara müvafiq istiqamətlər verəcəkdir.

Dissertasiya işinin aprobasiyası və tətbiqi. Elmi tədqiqat dissertasiya işində irəli sürülən əsas müddəalar, ideyalar, tövsiyələr və təkliflər ölkəmizin dövrü mətbuat səhifələrində, elmi jurnallarında, elmi praktik konfranslarda öz müvəffəqiyyətli həllini tapmışdır. Tədqiqatla bağlı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının tövsiyə etdiyi jurnallarda tədqiqatın əsas məzmununu və tədqiqatdan alınan nəticələri özündə əks etdirən 12 məqalə (2 məqalə xaricdə), 3 konfrans materialı (o cümlədən 2-si xaricdə) nəşr edilmişdir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi Azərbaycan idman Akademiyasının Fiziki hazırlıq kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın strukturu. Dissertasiyanın giriş hissəsi 12844 işarə, 7 səhifədən; 8 paragrafı özündə birləşdirən 2 fəslin I fəslə – 95983 işarə, 53 səhifədən; II fəslə – 101387 işarə, - 53 səhifədən; nəticə və təkliflər 3586 işarədən, 3 səhifədən; dissertasiya ümumilikdə 213800 işarədən 126 səhifədən ibarətdir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya “Giriş” dan, 8 paragrafı özündə əhatə edən 2 fəsildən, nəticə və təkliflərdən, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

“Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması işinin pedaqoji şərtləri – işin mahiyyəti, məzmunu, məqsəd və vəzifələri” adlanan birinci fəsil dörd paragrafdan ibarətdir. **“Problemin qoyuluşu, mahiyyəti və məzmunu”** adlanan birinci paragrafda fiziki tərbiyə dərslərində

voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması probleminin aktuallığı, onun pedaqoji və psixoloji mahiyyəti, həmçinin məzmun xüsusiyyətləri geniş şəkildə şərh olunur. Bu paraqrafda fiziki tərbiyənin şagirdlərin hərtərəfli inkişafındakı rolu, voleybol idman növünün tədris imkanları, eləcə də motivasiya amillərinin idman fəaliyyətindəki əhəmiyyəti elmi-nəzəri baxımdan əsaslandırılır.

Ümumtəhsil məktəblərində fiziki tərbiyə dərsləri şagirdlərin harmonik inkişafını təmin edən əsas pedaqoji vasitələrdən biri kimi çıxış edir. Bu dərslər yalnız fiziki qabiliyyətlərin inkişafına deyil, eyni zamanda şagirdlərin sağlam həyat tərzinə yönəldilməsinə, sosiallaşmasına, mənəvi-iradi keyfiyyətlərinin formalaşmasına və kollektiv fəaliyyət bacarıqlarının inkişafına xidmət edir. Fiziki tərbiyə prosesi kompleks xarakter daşıyaraq həm praktik, həm də nəzəri biliklərin mənimsənilməsinə özündə birləşdirir. Bu baxımdan fiziki kamillik, fiziki inkişaf, fiziki mədəniyyət və fiziki tərbiyə kimi anlayışların şagirdlər tərəfindən mənimsənilməsi onların idman fəaliyyətinə şüurlu yanaşmasının formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Fiziki tərbiyə dərslərinin məzmununda müxtəlif idman növlərinin tədrisi xüsusi yer tutur. Bu idman növləri arasında voleybol özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə seçilir. Voleybol komanda idman növü kimi şagirdlərdə əməkdaşlıq, qarşılıqlı anlaşma, operativ qərarvermə, məsuliyyət və kollektivçilik keyfiyyətlərinin inkişafına şərait yaradır. Eyni zamanda bu idman növü çeviklik, koordinasiya, reaksiya sürəti kimi əsas fiziki qabiliyyətlərin inkişafında effektiv vasitə hesab olunur.

Ümumtəhsil məktəblərində voleybolun tədrisi mərhələli şəkildə həyata keçirilir və digər idman növləri ilə paralel şəkildə proqramda öz əksini tapır. Lakin tədris saatlarının məhdudluğu voleybol üzrə texniki fəndlərin tam və dərin mənimsənilməsinə çətinləşdirir. Bu isə öz növbəsində şagirdlərin, xüsusilə qızların idmana marağının azalmasına və motivasiya səviyyəsinin zəifləməsinə səbəb ola bilər. Məhz bu baxımdan voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması xüsusi pedaqoji yanaşma tələb edən aktual problem kimi çıxış edir.

Yeniyetməlik dövründə qızların fiziki və psixoloji xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla onların idman fəaliyyətinə cəlb edilməsi və motivasiyasının artırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Fiziki tərbiyə məşğələlərində qızların qruplar üzrə təşkili, fərdi yanaşmanın tətbiqi və onların qabiliyyətlərinin məqsədyönlü inkişaf etdirilməsi bu prosesin effektivliyini artırır. Qabiliyyətlərin formalaşması həm irsi amillərdən, həm də mühit və pedaqoji təsirlərdən asılı olduğuna görə təlim prosesinin elmi əsaslarla planlaşdırılması zəruridir.

Motivasiya problemi pedaqoji və psixoloji baxımdan mürəkkəb və çoxşaxəli xarakter daşıyır. Motiv insan fəaliyyətinin istiqamətini müəyyən edən və onu hərəkətə gətirən əsas amildir. Şagirdlərin fəaliyyətində eyni zamanda bir neçə motiv iştirak edə bilər ki, bu da motivasiya sahəsinin formalaşmasına gətirib çıxarır. Xüsusilə voleybolçu qızların motivasiya sahəsində sosial motivlər üstünlük təşkil edir və onların davranışında aydın şəkildə özünü göstərir. Bu baxımdan fiziki tərbiyə dərslərində motivasiya amillərinin düzgün nəzərə alınması təlim prosesinin səmərəliliyini artırır.

Müasir psixologiyada motivasiya problemləri müxtəlif nəzəri yanaşmalar çərçivəsində izah olunur. Bu yanaşmalar arasında bioloji, koqnitiv və sosial nəzəriyyələr xüsusi yer tutur. Z.Freydin psixodinamik nəzəriyyəsinə əsasən insan davranışı İd, Ego və Superego kimi üç əsas strukturun qarşılıqlı təsiri nəticəsində formalaşır. Bu model idman fəaliyyətində də özünü göstərir və voleybolçu qızların davranışlarının, qərarlarının və motivlərinin izahında tətbiq oluna bilər. İdinstinktiv istəkləri, Ego reallıq prinsipi əsasında davranışı, Superego isə əxlaqi normaları tənzimləyir və bu komponentlər arasında tarazlığın qorunması idman fəaliyyətində mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Motivasiya problemlərinin izahında L.Festingerin koqnitiv dissonans nəzəriyyəsi də mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu nəzəriyyəyə görə insan davranışı ilə bilikləri arasında uyğunsuzluq yarandıqda psixoloji gərginlik meydana gəlir və fərd bu gərginliyi aradan qaldırmağa çalışır. İdman fəaliyyətində bu hal şagirdlərin əldə etdikləri biliklərə uyğun davranış sərgiləməsi ilə motivasiyanın güclənməsinə səbəb olur.

H.Kelleyin atribusiya nəzəriyyəsi isə idmançıların uğur və uğursuzluqları necə izah etdiyini öyrənir. Bu yanaşma voleybolçu qızların fəaliyyət nəticələrinin düzgün qiymətləndirilməsinə və motivasiyasının formalaşdırılmasına kömək edir. Eyni zamanda C. Rotterin lokus nəzarət konsepsiyası fərdlərin uğur və uğursuzluqları daxili və ya xarici amillərlə əlaqələndirməsini izah edir və bu amil motivasiya səviyyəsinə birbaşa təsir göstərir.

Voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılmasında daxili və xarici motivlərin qarşılıqlı əlaqəsi mühüm rol oynayır. Daxili motivlər şagirdlərin idmana marağını, özünüinkışaf istəyini və fəaliyyətə bağlılığını təmin edir. Xarici motivlər isə mükafatlandırma, rəqabət və sosial tanınma vasitəsilə ilkin stimül yaradır. Lakin davamlı və sabit motivasiyanın formalaşdırılması üçün daxili motivlərin inkişaf etdirilməsi əsas prioritet kimi çıxış etməlidir.

Beləliklə, fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması kompleks pedaqoji problem kimi qiymətləndirilir və onun həlli üçün psixoloji, pedaqoji və metodiki amillərin qarşılıqlı şəkildə nəzərə alınması zəruri hesab olunur.

İkinci paraqraf “Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması probleminin mövcud ədəbiyyatda qoyuluşunun təhlili” adlanır və burada tədqiq olunan problemin elmi ədəbiyyatda hansı səviyyədə işıqlandırıldığı, bu sahədə mövcud yanaşmalar, çatışmazlıqlar və tədqiqat boşluqları təhlil edilir.

Bu paraqrafta göstərilir ki, hər hansı bir elmi problemin əsaslı şəkildə araşdırılması üçün onun mövcud ədəbiyyatda qoyuluşunun öyrənilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ədəbiyyatların təhlili tədqiqatın nəzəri bazasının formalaşdırılmasına, mövcud elmi yanaşmaların müəyyənləşdirilməsinə və yeni tədqiqat istiqamətlərinin əsaslandırılmasına imkan yaradır. Bu baxımdan, fiziki tərbiyə və idman motivasiyası problemlərinin pedaqoji ədəbiyyatda əks olunma səviyyəsinin araşdırılması xüsusi aktualıq kəsb edir.

Aparılmış təhlillər göstərir ki, pedaqogika dərslərlərində fiziki tərbiyə məsələləri geniş şəkildə işıqlandırılsa da, bu mənbələrdə

voleybol idman növü və xüsusilə voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması problemi ayrıca tədqiqat obyektini kimi təqdim olunmur. Ənənəvi pedaqogika dərslərlərində fiziki tərbiyə əsasən ümumi inkişaf vasitəsi kimi şərh edilir, lakin konkret idman növləri üzrə motivasiya problemlərinə kifayət qədər diqqət yetirilmir.

Eyni zamanda voleybol üzrə mövcud elmi-metodik ədəbiyyatların təhlili göstərir ki, bu mənbələrdə əsas diqqət texniki-taktiki hazırlıq, məşq prosesinin təşkili və idmançıların fiziki inkişafı məsələlərinə yönəldilmişdir. Lakin fiziki tərbiyə məşğələləri şəraitində, xüsusilə məktəb yaşlı qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması məsələləri sistemli şəkildə araşdırılmamışdır. Bu isə mövcud elmi yanaşmalarda müəyyən boşluqların olduğunu göstərir.

Tədqiqat zamanı həm yerli, həm də xarici ədəbiyyatlar müqayisəli şəkildə təhlil edilmişdir. Yerli ədəbiyyatlarda fiziki tərbiyə və voleybol üzrə metodiki məsələlər müəyyən dərəcədə işıqlandırılsa da, motivasiya problemi, xüsusilə qızların idmana cəlb olunması və onların motivasiyasının pedaqoji şərtləri kifayət qədər araşdırılmamışdır. Xarici ədəbiyyatlarda isə idman psixologiyası və motivasiya məsələləri daha geniş tədqiq olunsada, bu yanaşmalar konkret olaraq məktəb şəraitində voleybolçu qızların motivasiyasına tətbiq olunmur.

Araşdırmalar göstərir ki, tarixi baxımdan da ölkəmizdə qızların idmana, xüsusilə voleybola cəlb olunmasında müəyyən çətinliklər mövcud olmuşdur. Lakin müasir dövrdə bu istiqamətdə müsbət dəyişikliklər baş vermiş, qızların idmana marağı artmış və onların voleybola cəlb olunması genişlənmişdir. Bununla belə, bu prosesin pedaqoji baxımdan əsaslandırılması və sistemli şəkildə təşkil edilməsi hələ də aktual problem olaraq qalır.

Ədəbiyyatların təhlili nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, voleybolçuların psixoloji hazırlığı, iradi keyfiyyətləri və emosional vəziyyətləri ilə bağlı müəyyən elmi yanaşmalar mövcuddur. Lakin bu yanaşmaların fiziki tərbiyə məşğələlərində qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması ilə birbaşa əlaqələndirilməsi kifayət qədər işlənilməmişdir. Bu isə tədqiqatın elmi yeniliyini və

aktuallığını bir daha təsdiq edir.

Nəticə etibarilə belə qənaətə gəlmək olar ki, bu sahədə elmi boşluqların mövcudluğu “Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması işinin pedaqoji şərtləri” probleminin xüsusi tədqiqat obyekti kimi seçilməsini zəruri edir və mövzunun aktuallığını əsaslandırır.

Üçüncü paraqraf **“Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması probleminin təcrübədə qoyuluşunun təhlili”** adlanır və burada ümumtəhsil məktəblərinin fiziki tərbiyə dərslərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının real vəziyyəti, mövcud pedaqoji təcrübənin xüsusiyyətləri, müəllim-şagird münasibətləri və motivasiya prosesinin praktik təşkil səviyyəsi təhlil edilir. Həmçinin bu paraqrafta müxtəlif bölgələr üzrə aparılan anket sorğularının nəticələri əsasında problemin məktəb mühitində necə tətbiq olunduğu və hansı çatışmazlıqların mövcud olduğu araşdırılır.

Tədqiqat planına uyğun olaraq ümumtəhsil məktəblərinin fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması probleminin mövcud ədəbiyyatda qoyuluşu təhlil edildikdən sonra bu problemin məktəb təcrübəsində mövcud vəziyyətinin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi məqsəduyğun hesab edilmişdir. Nəzəri və praktik mühitin müqayisəli şəkildə araşdırılması tədqiqatın elmi obyektivliyini təmin edən mühüm amillərdən biridir, çünki yalnız ədəbiyyat materialları real məktəb şəraitində mövcud olan problemləri tam şəkildə əks etdirmir.

Tədqiqatın bu mərhələsində məqsəd ümumtəhsil məktəblərində fiziki tərbiyə məşğələlərinin real gedişində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması vəziyyətini müəyyənlədirməkdən ibarət olmuşdur. Bunun üçün eksperimental və kontrol məktəblər seçilmiş, Bakı şəhərində yerləşən bir sıra tam orta məktəblər tədqiqata cəlb edilmişdir. Seçilmiş məktəblərdə aparılan işlərin müqayisəli təhlili üçün xüsusi iş planı hazırlanmış və bu plan əsasında müşahidələr, sorğular və təhlillər həyata keçirilmişdir.

Tədqiqat zamanı əsas metod kimi anket sorğusundan istifadə olunmuşdur. Bu metod vasitəsilə həm şagirdlərin, həm də fiziki tərbiyə müəllimlərinin voleybol idman növünə münasibəti, dərslər

prosesində motivasiyaedici amillərin tətbiq olunma səviyyəsi və ümumilikdə pedaqoji mühitin xüsusiyyətləri öyrənilmişdir. Anket sualları şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərinə uyğun hazırlanmış, motivasiyanın əsas komponentlərini – maraq, dəstək, təşviq və yönləndirmə aspektlərini əhatə etmişdir.

Sorğular yalnız Bakı şəhəri ilə məhdudlaşmamış, ölkənin müxtəlif bölgələrində – Gəncə, Şirvan, Cənub, Muğan-Mil, Şimal və Naxçıvan bölgələrində yerləşən ümumtəhsil məktəblərini də əhatə etmişdir. Bu yanaşma problemin regional xüsusiyyətlərini aşkara çıxarmağa və ümumi mənzərəni daha dolğun şəkildə qiymətləndirməyə imkan vermişdir.

Aparılan təhlillər göstərmişdir ki, ümumtəhsil məktəblərində fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması istiqamətində aparılan işlər sistemli xarakter daşıyır. Şagirdlərin əksəriyyəti müəllimlərin voleybola maraq yaratmaq üçün xüsusi metodlardan istifadə etmədiyini, dərş prosesində kifayət qədər motivasiyaedici fəaliyyət göstərmədiyini bildirmişdir. Bu işə nəticə etibarilə şagirdlərin voleybola qarşı marağının zəif olmasına gətirib çıxarır.

Eyni zamanda müəyyən olunmuşdur ki, müəllimlərin şagirdlərə verdiyi pedaqoji dəstək və təşviq səviyyəsi aşağıdır. Dərs prosesində fərdi yanaşmanın zəif tətbiqi, şagirdlərin uğurlarının kifayət qədər qiymətləndirilməməsi və müsbət emosional mühitin yaradılmaması motivasiyanın formalaşmasına mənfi təsir göstərən əsas amillərdən biridir. Halbuki pedaqoji nəzəriyyəyə görə, şagirdin fəaliyyətinə verilən müsbət rəy onun idmana marağının artmasında mühüm rol oynayır.

Tədqiqat nəticələri həmçinin göstərir ki, fiziki tərbiyə dərşlərində voleybol idman növünə xüsusi diqqətin ayrılması geniş yayılmış bir haldır. Dərşlərin ümumi fiziki hazırlıq istiqamətində aparılması, konkret idman növlərinə məqsədyönlü yanaşmanın zəif olması şagirdlərin bu sahədə bacarıq və maraqlarının formalaşmasını məhdudlaşdırır. Bu xüsusilə qız şagirdlər arasında voleybola marağın aşağı səviyyədə olmasına səbəb olur.

Bundan başqa, məktəb təcrübəsində motivasiya prosesinə təsir edən psixoloji amillərin kifayət qədər nəzərə alınmadığı da müəyyən

edilmişdir. Şagirdlərin fərdi xüsusiyyətləri, emosional vəziyyəti və sosial mühitin təsiri dərs prosesində sistemli şəkildə qiymətləndirilmədiyi üçün motivasiya prosesi zəif təşkil olunur. Bu isə pedaqoji fəaliyyətin effektivliyini azaldır.

Eyni zamanda mövcud metodik ədəbiyyatlarda voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması ilə bağlı konkret tövsiyələrin az olması müəllimlərin praktik fəaliyyətində müəyyən çətinliklər yaradır və dərs prosesində improvizasiya xarakterli yanaşmaların üstünlük təşkil etməsinə gətirib çıxarır.

Aparılan empirik araşdırmaların nəticələri göstərir ki, ölkənin müxtəlif bölgələrində mövcud vəziyyət oxşar xarakter daşıyır. Şəhər və kənd məktəbləri arasında müəyyən fərqlər olsa da, ümumi olaraq voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması sahəsində ciddi problemlər mövcuddur. Bu isə göstərir ki, məsələ lokal deyil, ümumrespublika səviyyəsində aktual pedaqoji problem kimi qiymətləndirilməlidir.

Beləliklə, tədqiqatın bu mərhələsində əldə olunan nəticələr göstərir ki, fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması prosesi məktəb təcrübəsində kifayət qədər zəif təşkil olunmuşdur və bu sahədə məqsədyönlü pedaqoji sistemin yaradılmasına ciddi ehtiyac vardır.

“Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması probleminin pedaqoji-psixoloji əsasları” adlı dördüncü paragrafda göstərilir ki, idman motivasiyasının yüksəldilməsi məsələsi kompleks pedaqoji və psixoloji yanaşmalar tələb edir. Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması yalnız pedaqoji yanaşmalarla məhdudlaşmır, eyni zamanda psixoloji əsasların dərinlən öyrənilməsini də zəruri edir. Çünki şagirdlərin idmana marağı, fəaliyyətə qoşulma istəyi və davamlı məşğuliyyətə motivasiyası birbaşa onların emosional vəziyyəti, özünəinam səviyyəsi, sosial mühitlə münasibətləri və fərdi psixoloji xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Bu baxımdan motivasiya anlayışı təkcə xarici stimulların təsiri kimi deyil, həm də daxili ehtiyacların, maraqların və məqsədyönlü davranışın formalaşması kimi qiymətləndirilməlidir. Voleybolçu qızların idman fəaliyyətinə cəlb

olunması prosesində onların psixoloji hazırlıq səviyyəsi, uğur qazanmağa inamı və komanda daxilində özünü təsdiq etmə istəyi mühüm rol oynayır. Müəllimin pedaqoji ustalığı isə bu psixoloji mexanizmləri düzgün istiqamətləndirməyə xidmət edir.

Pedaqoji-psixoloji əsasların təhlili göstərir ki, motivasiyanın formalaşdırılmasında bir sıra daxili və xarici amillər qarşılıqlı təsir şəraitində fəaliyyət göstərir. Daxili amillərə şagirdin idmana olan marağı, şəxsi məqsədləri, özünüinkışaf ehtiyacı və uğur əldə etmə istəyi daxildir. Xarici amillərə isə müəllimin münasibəti, təlim mühiti, ailə dəstəyi, həmyaşıdların təsiri və ümumilikdə məktəb mühitində yaradılan psixoloji iqlim aiddir. Bu amillərin harmonik şəkildə birləşməsi voleybolçu qızların idman fəaliyyətinə daha fəal qoşulmasına və davamlı motivasiyanın formalaşmasına şərait yaradır. Eyni zamanda, psixoloji baxımdan şagirdlərin özünüqiymətləndirmə səviyyəsinin düzgün formalaşdırılması da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, çünki aşağı özünəinam motivasiyanın zəifləməsinə, yüksək özünəinam isə fəaliyyətin aktivləşməsinə səbəb olur.

Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılmasının psixoloji əsasları sırasında emosional dayanıqlılıq, stressə davamlılıq, komanda ruhu və sosial uyğunlaşma bacarıqları xüsusi yer tutur. Voleybol idman növü kollektiv xarakter daşdığı üçün burada hər bir iştirakçının psixoloji hazırlığı ümumi komanda nəticəsinə birbaşa təsir göstərir. Şagirdlərin bir-birinə qarşı münasibəti, qarşılıqlı dəstək və əməkdaşlıq bacarıqları onların motivasiya səviyyəsini yüksəldən əsas amillərdəndir. Müəllim tərəfindən yaradılan müsbət emosional mühit şagirdlərin dərş prosesinə marağını artırır, onlarda qorxu və çəkinmə hissini azaldır, əksinə özünüifadə və təşəbbüskarlıq xüsusiyyətlərini gücləndirir. Bu isə nəticə etibarilə idman fəaliyyətinin daha səmərəli təşkilinə gətirib çıxarır.

Nəticə etibarilə qeyd etmək olar ki, voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması problemi pedaqoji və psixoloji amillərin vəhdəti əsasında həll olunmalıdır. Pedaqoji yanaşmalar motivasiyanın xarici tərəflərini – təlimin təşkili, metodların seçilməsi və stimullaşdırma vasitələrini əhatə edərsə, psixoloji yanaşmalar daxili motivlərin formalaşmasına, emosional sabitliyin təmin olunmasına və

fərdi inkişafın dəstəklənməsinə yönəlir. Bu iki istiqamətin qarşılıqlı əlaqəsi təmin olunduqda, voleybolçu qızların idman fəaliyyətinə marağı artır, onların məşğələlərdə fəallığı yüksəlir və ümumilikdə fiziki tərbiyə prosesinin səmərəliliyi daha yüksək səviyyəyə çatır.

İkinci fəsil **“Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması ilə bağlı həyata keçirilən spesifik işlərin əsas istiqamətləri”** adlanır. Problem dörd paragrafda həllini tapır. **“Fiziki tərbiyə dərslərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması üzrə işin ümumpedaqoji prinsipləri”** adlı birinci paragrafda fiziki tərbiyə dərslərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması üzrə aparılan işlərin əsas istiqamətləri araşdırılır. Paragrafda fiziki tərbiyə dərslərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması üzrə aparılan işin ümumpedaqoji prinsipləri sistemli şəkildə təhlil edilir və bu prosesin elmi-pedaqoji əsasları geniş şəkildə şərh olunur. Paragrafda vurğulanır ki, motivasiya problemi yalnız psixoloji baxımdan deyil, eyni zamanda təlimin təşkili, pedaqoji mühit, müəllim-şagird münasibətləri, metod və vasitələr kompleksi ilə sıx bağlı olan çoxşaxəli didaktik proses kimi dəyərləndirilməlidir.

Bu yanaşmaya əsasən, idman motivasiyasının formalaşdırılması təsadüfi və epizodik fəaliyyətlərlə deyil, ümumpedaqoji prinsiplərə söykənən planlı və məqsədyönlü fəaliyyət sistemi ilə həyata keçirilməlidir. Ümumpedaqoji prinsiplər burada təlimin məqsədini, məzmununu, metodlarını və nəticələrini müəyyən edən əsas didaktik istiqamətlər kimi izah olunur və onların mexaniki deyil, yaradıcı tətbiqi vacib hesab edilir.

Paragrafda pedaqoji ədəbiyyatda “ümumpedaqoji prinsiplər” anlayışının müxtəlif müəlliflər tərəfindən fərqli yanaşmalarla işlədildiyi qeyd olunur. Xüsusilə təlim prinsiplərinin təsnifində müxtəlif elmi baxışların mövcudluğu vurğulanır və bu sahədə N.Kazımov, M.Mehdizadə, B.Əhmədov və digər alimlərin yanaşmaları müqayisəli şəkildə təhlil edilir. Eyni zamanda F.B.Sadıqovun əsərlərində “ümumpedaqoji prinsiplər” anlayışının sistemli şəkildə ayrıca kateqoriya kimi təqdim edilməsi xüsusi olaraq qeyd olunur.

Paragrafda göstərilir ki, fiziki tərbiyə dərslərində voleybolçu

qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması zamanı aşağıdakı ümumi didaktik prinsiplərin tətbiqi mühüm əhəmiyyət daşıyır: təlimin həyatla əlaqələndirilməsi, elmilik, sistemlilik və ardıcılıq, şüurluluq və fəallıq, fərdi xüsusiyyətlərin nəzərə alınması, təhsilləndirici, tərbiyələndirici və inkişafetdirici yanaşmanın vəhdəti, əyanilik və humanistlik prinsipi.

Bu prinsiplərin hər biri voleybol məşğələlərində idman bacarıqlarının formalaşdırılması ilə yanaşı, şagirdlərin psixoloji və sosial inkişafına da təsir göstərir. Xüsusilə təlimin həyatla əlaqələndirilməsi prinsipi idman nailiyyətlərinin real həyatla, ölkənin idman uğurları və sosial inkişafı ilə əlaqədə öyrədilməsini təmin edir. Elmlilik prinsipi isə voleybol texnikasının fizioloji və bioloji əsaslarla izah olunmasını zəruri edir.

Şüurluluq və fəallıq prinsipi şagirdlərin yalnız hərəkətləri icra etməsini deyil, həm də onların mahiyyətini dərk etməsini, qərarvermə və analiz bacarıqlarını inkişaf etdirməsini nəzərdə tutur. Sistemlilik və ardıcılıq prinsipi isə məşq prosesinin mərhələli şəkildə qurulmasını, sadədən mürəkkəbə doğru inkişafı təmin edir.

Paraqrafda xüsusi olaraq vurğulanır ki, voleybolçu qızların idman motivasiyası yalnız texniki hazırlıqla deyil, həm də pedaqoji təsir vasitələri, humanist münasibətlər və əlverişli psixoloji mühitlə formalaşır. Humanistlik prinsipi müəllim-şagird münasibətlərində qarşılıqlı hörmət, əməkdaşlıq və motivasiyaedici yanaşmanın əsasını təşkil edir.

Eyni zamanda ümumpedaqoji prinsiplərlə yanaşı fiziki tərbiyənin xüsusi metodik prinsipləri də təhlil olunur. Buraya məşqin fasiləsizlik, dalğavarilik, silsiləlik, maksimum nəticəyə istiqamətlənmə, ümumi və xüsusi hazırlığın vəhdəti kimi prinsiplər daxildir. Bu prinsiplərin tətbiqi voleybolçu qızların fiziki, texniki və taktiki hazırlığının sistemli inkişafına şərait yaradır.

Paraqrafın sonunda belə nəticəyə gəlinir ki, fiziki tərbiyə dərslərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması yalnız elmi əsaslandırılmış pedaqoji prinsiplərin kompleks tətbiqi ilə səmərəli nəticə verir. Bu yanaşma şagirdlərin idmana marağını artırır, onların fərdi potensialını üzə çıxarır və uzunmüddətli idman fəaliyyətinə davamlı motivasiya formalaşdırır.

İkinci fəslin ikinci paragrafı **“Fiziki tərbiyə üzrə dərşdənkənar tədbirlərdə voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması üzrə işin ümumpedaqoji üsulları”** adlanır. Bu paragrafda fiziki tərbiyə üzrə dərşdənkənar tədbirlərdə voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılmasında ümumpedaqoji üsulların rolu tədqiq olunur. Araşdırma göstərir ki, motivasiyanın səmərəli formalaşdırılması məqsədin dəqiq müəyyənləşdirilməsi, onun iştirakçılara aydın çatdırılması və fərdi xüsusiyyətlərin nəzərə alınması ilə birbaşa bağlıdır. Bu prosesdə məqsədin həm qrup, həm də fərdi inkişaf istiqamətlərini əhatə etməsi, onun konkret və ölçülə bilən formada qurulması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Dərşdənkənar fəaliyyətlərdə müsbət nümunələrin təqdim olunması, sağlam rəqabət mühitinin yaradılması və nailiyyətlərin sistemli qiymətləndirilməsi idmançıların motivasiya səviyyəsinin yüksəlməsinə şərait yaradır. Eyni zamanda, emosional mühitin düzgün təşkili, iştirakçıların özünü təsdiq etməsi üçün imkanların yaradılması və fərdiləşdirilmiş yanaşmanın tətbiqi onların həm idmana marağını, həm də özünəinamını gücləndirir.

Paragrafda qeyd olunur ki, motivasiya prosesinin davamlı olması üçün qısa və uzunmüddətli hədəflərin əlaqələndirilməsi vacibdir. Qısa müddətli məqsədlər idmançılarda operativ nailiyyət hissi formalaşdırır, uzunmüddətli məqsədlər isə onların strateji inkişafını təmin edir. Bununla yanaşı, interaktiv metodlardan, komanda oyunlarından və mükafatlandırma sistemindən istifadə motivasiyanın daha da gücləndirilməsinə xidmət edir. Xüsusi olaraq vurğulanır ki, inklüziv yanaşmanın tətbiqi fiziki imkanları fərqli olan qızların da məşq prosesinə cəlb olunmasına imkan yaradır. Məşq şəraitinin adaptasiyası, fərdi inkişaf planlarının hazırlanması və psixoloji dəstəyin göstərilməsi onların idmana davamlı marağını artırır.

Nəticə etibarilə, ümumpedaqoji üsulların sistemli və məqsədyönlü tətbiqi voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılmasında mühüm rol oynayır və onların həm idman, həm də şəxsi inkişafına müsbət təsir göstərir.

“Məktəbin məktəbdənkənar tərbiyə müəssisələri ilə əlaqəsi

prosesində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması” adlı üçüncü paragrafda məktəblər və məktəbdənkənar idman müəssisələri arasındakı əməkdaşlığın voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılmasında əsas amillərdən biri kimi təhlilə cəlb olunur. Qeyd edilir ki, məktəbdənkənar tərbiyə müəssisələri (idman məktəbləri, idman klubları, gənclər idman təşkilatları və s.) şagirdlərin, xüsusilə də voleybolçu qızların fiziki, psixoloji və sosial inkişafında mühüm rol oynayan əsas sosial-pedaqoji mühitlərdən biridir. Bu müəssisələr məktəblə birlikdə fəaliyyət göstərdikdə idman motivasiyasının daha sistemli və davamlı şəkildə formalaşdırılmasına şərait yaradır.

Paragrafda vurğulanır ki, məktəb və məktəbdənkənar idman müəssisələri arasında əməkdaşlıq şagirdlərin idmana cəlb olunmasını genişləndirir, onların fərdi bacarıqlarının inkişafına və peşəkar idman istiqamətinə yönəlməsinə imkan yaradır. Bu əməkdaşlıq çərçivəsində keçirilən birgə məşqlər, turnirlər, idman düşərgələri, ustad dərsləri və müxtəlif yarışlar qızların idmana marağını artırır, onlarda rəqabət hissini və komanda ruhunu gücləndirir.

Eyni zamanda qeyd olunur ki, bu prosesdə müəyyən sosial və psixoloji maneələr də mövcuddur. Valideynlərin və sosial mühitin idman geyimlərinə və qızların idmanla məşğul olmasına bəzən mənfi münasibət göstərməsi motivasiya prosesinə təsir edə bilər. Lakin voleybolçu qızlar bu kimi hallarla qarşılaşdıqda öz mövqelərini müdafiə etməyi öyrənir, müxtəlif sosial şəraitə uyğunlaşır və adaptasiya mexanizmləri vasitəsilə motivasiyalarını qoruyub saxlayırlar.

Məktəb və məktəbdənkənar müəssisələrin birgə fəaliyyəti nəticəsində təşkil olunan turnirlər, yarışlar və idman tədbirləri voleybolçu qızlarda sağlam rəqabət mühiti yaradır, onların öz bacarıqlarını nümayiş etdirməsinə imkan verir və nailiyyət əldə etmək istəyini gücləndirir. Eyni zamanda ustad dərsləri və peşəkar idmançıların iştirakı ilə keçirilən görüşlər motivasiyanın yüksəlməsində mühüm rol oynayır, çünki bu, şagirdlərə real idman təcrübəsi və nümunəvi modellərlə tanış olmaq imkanı verir.

Paragrafda idman düşərgələrinin əhəmiyyəti də xüsusi vurğulanır. Belə düşərgələrdə intensiv məşqlər, komanda oyunları və

sosial fəaliyyətlər qızların həm fiziki hazırlığını, həm də emosional bağlılığını gücləndirir. Bundan əlavə, mükafatlandırma sistemi, fərdi nailiyyətlərin tanınması və valideynlərin prosesə cəlb olunması motivasiya səviyyəsini daha da yüksəldir.

Ümumilikdə qeyd olunur ki, məktəb ilə məktəbdənkənar tərbiyə müəssisələri arasında sistemli əməkdaşlıq voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşmasında həlledici rol oynayır. Bu əməkdaşlıq onların yalnız idman bacarıqlarını deyil, həm də sosiallaşma, özünəinam, məsuliyyət və komanda ilə işləmək kimi mühüm şəxsi keyfiyyətlərini inkişaf etdirir. Nəticədə, belə integrativ yanaşma qızların idmana davamlı marağını təmin edir və onların gələcəkdə peşəkar idmançı kimi formalaşmasına möhkəm zəmin yaradır.

“Problemlə bağlı pedaqoji eksperimentin qoyuluşu və alınan nəticələrin təhlili” adlı dördüncü paraqrafda işçi fərziyə əsasında eksperimental işin qoyuluşundan bəhs olunur. Bu paraqrafda voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması probleminin həlli məqsədilə aparılmış pedaqoji eksperimentin təşkili, mərhələləri və əldə olunan nəticələrin təhlili geniş şəkildə təqdim olunur. Tədqiqatda əvvəlcə problemin nəzəri əsasları, pedaqoji-psixoloji mahiyyəti və məktəb təcrübəsində mövcud vəziyyəti öyrənilmiş, daha sonra isə işçi fərziyyənin yoxlanılması üçün eksperimental iş təşkil edilmişdir.

Eksperimentin müəyyənədi mərhələsində mövcud çatışmazlıqlar aşkar edilmiş və onların aradan qaldırılması üçün xüsusi öyrədi materiallar hazırlanmışdır. Bu materiallar fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının inkişafına yönəldilmiş və üç əsas istiqamət üzrə tətbiq olunmuşdur. Eksperimental qrupda fəaliyyət motivləri “oyadıci motivlər” kimi təsnif edilərək qızların məşq prosesinə fəal cəlb olunmasına şərait yaradılmışdır.

Paraqrafda motivlərin psixoloji mahiyyəti geniş izah olunur və göstərilir ki, motivlər fəaliyyətə yönəldən əsas daxili qüvvə kimi çıxış edir. Aktiv və potensial motivlər anlayışı şərh edilərək vurğulanır ki, potensial motivlər uyğun şərait yarandıqda aktivləşə və davranışa təsir göstərə bilər. Bu baxımdan voleybol məşqlərində situativ dəyişikliklər

və pedaqoji təsirlər motivlərin dinamik şəkildə dəyişməsinə səbəb olur.

Eyni zamanda motivasiya sahəsinin dinamikliyi, motivlərin iyerarxik quruluşu və onların zamanla dəyişməsi məsələləri təhlil edilir. Qeyd olunur ki, xüsusilə yeniyetmə yaş dövründə motivasiya daha dəyişkən xarakter daşıyır və pedaqoji təsirlər vasitəsilə bu sistemin istiqamətini tənzimləmək mümkündür. Bu prosesdə psixokorreksiya mühüm rol oynayır və qızların davranış, emosional vəziyyət və sosial adaptasiyasının tənzimlənməsinə xidmət edir.

Ekspərimənt zamanı psixokorreksiya və psixoloji dəstək metodlarından geniş istifadə edilmişdir. Fərđi söhbətlər, valideynlərlə iş və komanda daxilində aparılan istiqamətləndirici fəaliyyətlər voleybolçu qızların emosional sabitliyinin və motivasiyasının artırılmasına xidmət etmişdir. Bundan əlavə, oyun terapiyası, art-terapiya, musiqi terapiyası, rəqs terapiyası və biblioterapiya kimi innovativ psixoloji-pedaqoji metodların tətbiqi onların idmana marağını gücləndirmişdir.

Bu metodlar vasitəsilə qızların həm emosional sahəsi inkişaf etdirilmiş, həm də özünüifadə və sosial ünsiyyət bacarıqları formalaşdırılmışdır. Xüsusilə musiqi və hərəkət elementlərinin birləşdirilməsi, yaradıcı fəaliyyətlərin təşkili və bədii-emosional təsirlər motivasiyanın yüksəlməsində mühüm rol oynamışdır.

Paraqrafda həmçinin eksperimentin nəticələrinin ölçülməsi üçün aparılmış anket sorğusu geniş şəkildə təqdim olunur. 144 nəfərin iştirak etdiyi tədqiqatda (eksperimental və kontrol qruplar) motivasiya dörd əsas istiqamət üzrə qiymətləndirilmişdir: daxili motivasiya, xarici motivasiya, idman fəaliyyətinə münasibət və özünüqiymətləndirmə. Likert şkalası əsasında aparılan qiymətləndirmə nəticəsində eksperimental qrupda post-test mərhələsində motivasiya göstəricilərinin nəzərəcarpacaq dərəcədə yüksəldiyi müəyyən edilmişdir.

Müqayisəli təhlil göstərmişdir ki, tətbiq olunan pedaqoji və psixoloji təsir vasitələri voleybolçu qızların idman motivasiyasının bütün komponentlərinə müsbət təsir göstərmişdir. Onlarda idmana maraq artmış, məşqlərdə fəallıq yüksəlmiş, komanda ruhu güclənmiş və qələbəyə yönəlmiş motivlər daha da aktivləşmişdir.

Nəticə olaraq qeyd edilir ki, pedaqoji eksperimentin nəticələri işçi fərziyyəni təsdiq etmiş və sübut etmişdir ki, məqsədyönlü pedaqoji təsirlər, psixoloji dəstək metodları və məktəb–məktəbdənkənar əməkdaşlıq sistemi voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşmasında mühüm və effektiv rol oynayır. Bu yanaşma onların həm fiziki inkişafını, həm də şəxsi və sosial keyfiyyətlərini əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirir.

Disertasiyada aşağıdakı elmi nəticələrə gəlinmişdir:

1. Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması daim aktual bir problem olduğu üçün belə problemlərin günün tələbləri səviyyəsində tədqiq edilməsi vacib hesab edilir.

2. Ümumtəhsil məktəblərinin fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması problemini ölkəmizdə ilk dəfə olaraq tədqiq etməklə bu problemin aktuallığı gündəmə gətirilmişdir.

3. Fiziki tərbiyə məşğələlərində, yəni həm fiziki tərbiyə dərslərində, həm də dərstdən və məktəbdənkənar tərbiyə işləri zamanı voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması probleminin qoyuluşu, mahiyyəti və məzmunu aydınlaşdırılmışdır. Belə ki:

- problemin qoyuluşu aydın şərh edilmişdir;
- pedaqoji ədəbiyyatda və məktəb təcrübəsindəki vəziyyəti öyrənilərək təhlilə cəlb edilmişdir;
- problemin pedaqoji-psixoloji əsasları öyrənilərək təhlilə cəlb edilərək sistemə salınmışdır

4. Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması ilə bağlı həyata keçirilən spesifik işlərin əsas istiqamətləri ilə bağlı qüsurlar müəyyənləşdirilmiş və onların aradan qaldırılması yolları müəyyənləşdirilmişdir.

5. Fiziki tərbiyə məşğələlərində və dərstdənkənar tədbirlərdə voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması işinin ümumpedaqoji prinsipləri müəyyənləşdirilmiş və onlara istinad etməyin yolları göstərilmişdir.

6. Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması işinin imkanları öyrənilmiş və

onların təcrübədəki tətbiqi yolları göstərilmişdir.

7. Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının ümumpedaqoji üsulları da tərəfimizdən ilk dəfə olaraq müəyyənləşdirilmiş və onların tətbiqi yolları göstərilmişdir.

8. Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılmasına xidmət edən pedaqoji eksperimentin üç əsas mərhələsindən istifadə edilmişdir.

9. Aparılan pedaqoji eksperimentin ilkin öyrədici mərhələsində problemlə bağlı bütün çatışmazlıqlar, qüsurlar müəyyənləşdirilmiş və onların aradan qaldırılmasından ötrü öyrədici materiallar hazırlanmışdır. Yəni, ikinci mərhələdə hazırlanan öyrədici materialların səmərəlilik səviyyəsi növbəti, yəni üçüncü yoxlayıcı mərhələdə öyrənilərək sınaqdan keçirilmişdir.

10. Aparılan eksperimental və sınaq-təcrübə işlərinin nəticələri dissertasiyada irəli sürülən işçi fərziyyənin doğruluğunu sübuta yetirmişdir.

11. Məktəbin məktəbdənkənar tərbiyə müəssisələri ilə əlaqəsi prosesində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması işinin pedaqoji şərtləri də ilk dəfə olaraq dissertasiya müəllifi tərəfindən işlənilmişdir.

12. Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması modeli ilk dəfə olaraq tərəfimizdən yaradılaraq onların tətbiqi yolları da göstərilmişdir.

13. Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının formalaşdırılması ilə bağlı yeni təkliflərin irəli sürülməsi bu sahədəki işlərin təkmilləşdirilməsinə təkan vermiş olar.

14. Fiziki tərbiyə məşğələləri üçün hazırlanan proqram materiallarında voleybolun tədrisi üçün nəzərdə tutulan saatların miqdarının artırılması faydalı olardı.

15. Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolla bağlı nəzərdə tutulan saatların miqdarının artırılması məşğələlərdə “Voleybolçu qızlar qrupu” nun yaradılmasını təmin etmiş olar.

16. Fiziki tərbiyə məşğələlərinə voleybol üzrə fəxri adları olan voleybolçu qızların dəvət edilməsi gənc və yeniyetmə qızların voleybol idmanına cəlb olunmasına təkan vermiş olar.

17. Ümumtəhsil məktəblərində voleybol idman növünə dair

gecələrin, görüşlərin. dəyirmi stolların, şagird konfranslarının, sinif saatlarının, fəxri adları olan görkəmli voleybolçuların yubileylərinin keçirilməsi haqqında danışılan problemin müvəffəqiyyətli həllinə köməklik etmiş olar.

Tədqiqatın məzmunu, əsas elmi ideyaları və alınan nəticələri iddiaçının çap etdirdiyi aşağıdakı elmi məqalələrdə və konfrans materiallarında öz əksini tapmışdır:

1. Fiziki tərbiyə məşğələlərində şagirdlərin voleybol idman növü üzrə motivləşdirilməsi yolları // - Bakı: Pedaqoqika, - 2022. № 3, - səh. 146-153.

2. Yeniyetmə voleybolçuların fiziki qabiliyyətlərinin formalaşdırılması üzrə işin psixoloji əsasları // - Bakı: ARTİ-nin Elmi əsərləri, - 2023. № 4, - səh. 250-253.

3. Yeniyetmə voleybolçuların fiziki qabiliyyətlərinin formalaşdırılması üzrə işin pedaqoji əsasları // - Bakı: Pedaqoqika, - 2023. № 2, - səh. 88-95.

4. Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların idman motivasiyasının inkişaf etdirilməsi işinin imkan və yolları // Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 illiyinə həsr olunmuş II beynəlxalq elmi konfrans “İdman elmlərinin inkişafının müasir tendensiyaları”, Bakı, - 2023, səh. 203-207.

5. Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybol idman növündən istifadənin spesifik xüsusiyyətləri // - Bakı: Pedaqoqika, - 2024. № 2, - səh. 111-117.

6. Способы мотивации учащихся к занятию волейболом на уроках физической культуры // II Всероссийская с международным участием научно-практическая конференция «Современные тенденции развития физического воспитания, оздоровительной, адаптивной физической культуры и спортивной медицины» Malaxovka, - 2024, səh. 142-147.

7. Voleybolçu qızların ilkin fiziki hazırlığının inkişafında innovativ yanaşmalardan istifadənin əhəmiyyəti // - Bakı: Pedaqoqika, - 2025. № 2, - səh. 115-122.

8. Развитие спортивных интересов у девушек, занимающихся волейболом, в процессе физического воспитания в общеобразовательных школах // - Саратов: Физическое

воспитание и студенческий спорт, - 2025. № 3, - səh. 235-240.

9. Qadın voleybolçular üçün idman motivasiyasının formalaşdırılmasında Özünü Mütəyyənətmə nəzəriyyəsinin rolu // - Bakı: ARTİ-nin Elmi əsərləri, - 2025. № 3, - səh. 141-144.

10. Milli oyunlardan istifadə etməklə yeniyetmə voleybolçuların fiziki hazırlıqlarının inkişaf etdirilməsi // - Bakı: ARTİ-nin Elmi əsərləri, - 2025. № 4, - səh. 105-109.

11. Влияние функциональной тренировки на повышение физической подготовленности волейболисток 15–17 лет // - Москва: Вестник спортивной науки, - 2025. № 3, - səh. 32-35.

12. Инклюзивный женский волейбол: адаптация тренировок для девушек с ограниченными возможностями здоровья // III-я Международная научно-практическая конференция «АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ АДАПТИВНОЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА», Узбекистан, Чирчик, -2025, səh. 48-50.

13. Fiziki tərbiyə məşğələlərində koordinasiya məşqlərinin voleybol oyun texnikasına təsiri ilə bağlı verilən məlumatların yeri, rolu və əhəmiyyəti // - Bakı: Azərbaycan İdman Akademiyasının Elmi xəbərlər jurnalı, - 2025, № 3. - səh. 27-31.

14. Voleybol üzrə qadın komandalarının idmançıları üçün funksional məşq sisteminin təşkili // - Bakı: Pedaqogika, - 2025. № 3, - səh. 267-273.

15. Fiziki tərbiyə məşğələlərində voleybolçu qızların mövqelərə bölünməsi zamanı temperamentin tiplərinin nəzərə alınması // - Bakı: Azərbaycan İdman Akademiyasının Elmi xəbərlər jurnalı, - 2025, № 4. - səh. 92-98.

Dissertasiyanın müdafiəsi 24 sentyabr 2026-cı il tarixində saat 11⁰⁰-da Azərbaycan İdman Akademiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.54 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ1000, Bakı şəhəri, Fətəli xan Xoyski küçəsi, 98

Dissertasiya ilə Azərbaycan İdman Akademiyasının Kitabxana və Heydər Əliyev muzeyində tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan İdman Akademiyasının (*sport.edu.az*) rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 16 iyul 2026-cı il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 10.07.2026

Kağızın formatı: 60 x 84^{1/16}

Həcm: 44.073 işarə

Tiraj: 100